

М. М. МИКОЛАЙЧУК

Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президенті України, м. Одеса

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ РІЗНИХ ФОРМ ВЛАСНОСТІ

Обґрунтовано необхідність державного регулювання для розвитку підприємств, розглянуто особливості методів впливу на діяльність підприємств різних форм власності, роль економічних важелів у забезпеченні суттєвого внеску підприємств у сталий розвиток регіонів.

Ключові слова: державне регулювання, сталий розвиток, методи впливу, підприємства, регіони.

М. М. MYKOLAICHUK

Odesa Regional Institute of Public Administration
National Academy of Public Administration
The President of Ukraine, Odesa

PECULIARITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION FOR DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF DIFFERENT PROPERTY CATEGORIES

Abstract – The aim of the paper is to determine of role of public regulation in the development of enterprises with various forms of ownership, promoting competitiveness of enterprises.

The activities of state enterprises can be regulated by the full range of mechanisms, methods and instruments of public regulation, including means of direct administrative influence. The meaning of the existence of state-owned enterprises in meeting the needs of society, that's why their profitability is not the main purpose of management but only confirms the effectiveness of the use of public funds. In the regulation of private enterprise more reasonable economic methods that provide indirect impact on businesses, creating conditions for effective work, participation in the implementation of strategy for development of the country, the region with the help of financial and economic instruments.

Providing transition of countries and regions to sustainable development is impossible without active public regulation of business, not only public but also private property.

Key words: public administration, sustainable development, methods of authority, enterprises, regions.

Постановка проблеми. Для ринкової економіки характерне прагнення підприємців до повної свободи, ігнорування будь-яких правил та законів, сподівання на стихійні сили ринку. Але це приводить до руйнівних соціальних та екологічних наслідків, розвитку недобросовісної конкуренції, неможливості вітчизняних виробників конкурувати на внутрішньому ринку з постачальниками дешевшої але неякісної продукції закордонного виробництва. Україна в таких умовах попри наявність потужного природно-ресурсного та науково-технічного потенціалу замість швидкого економічного розвитку втратила навіть минулі досягнення і опинилась в категорії “бідних” країн. Це стримує процес інтеграції у європейське співтовариство як рівноправного партнера. Тому актуальною проблемою сьогодення є подолання негативних тенденцій та перехід до сталого розвитку держави. Розв’язання цієї проблеми неможливе без активізації процесів відродження та переходу до сталого розвитку кожного з регіонів України, які за своїми територіальними ознаками, наявними природними ресурсами та чисельністю населення перевершують деякі країни світу.

Суб’єктами генерування як досягнень у сталому розвитку так і проблем, є підприємства. Спрямувати їх зусилля на забезпечення сталого розвитку регіонів, створити сприятливі умови для розвитку вітчизняного виробництва – головне завдання державного управління на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи регіонального управління знайшли відображення у роботах закордонних та вітчизняних вчених: Д. Люка, Б. Ріда, П. Натта, Р. Бекоффа, О. Амоші, В. Атаманчука, В. Бакуменка, В. Геєця, М. Долішнього, І. Лукінова, В. Мамутової, Н. Нижник, М. Паламарчука, І. Розпутенко. Загальні проблеми державного регулювання економіки розглядали в своїх роботах Ю. Бажал, В. Воротін, О. Добровольська, О. Добровольський, І. Запоточний, О. Іваницька, Ю. Ковбасюк, О. Кілієвич, І. Михасюк, О. Романюк, Д. Чернюк, Л. Швайка. Подальшого дослідження потребують питання виявлення найбільш прийнятних методів впливу на діяльність підприємств різних форм власності, підтримки вітчизняних виробників.

Формулювання цілі статті. Метою статті є визначення ролі державного регулювання у розвитку підприємств різних форм власності, обґрунтування методів підтримки вітчизняного виробництва, стимулювання підвищення конкурентоспроможності та переходу до сталого розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації посилюється взаємодія між національними економіками, яка потребує запровадження різних видів регулювання. В Європейському Союзі, до якого прагне вступити Україна, запроваджується регулятивна система, здатна поєднувати міждержавні стандарти з відмінностями між країнами членами ЄС. Зокрема, встановлюються мінімальні стандарти та шляхи їх гармонізації з урахуванням національних пріоритетів, фінансування на колективній основі, поступовий перехід від формування політики на національному рівні до застосування спільної системи її розробки на наднаціональному рівні [1, с. 247–249]. Слід враховувати, що усі країни з ринковою економікою використовують різні варіації державного регулювання соціально-економічних процесів.

Об'єктом бурхливих дебатів протягом багатьох десятиліть є співвідношення ринкових та планових механізмів. При цьому фахівці визнають, що "чистого" ринку ніколи не існувало, оскільки завжди є відхилення від моделі чистої конкуренції, що вимагає застосування керуючих заходів. Відомий економіст США Дж. Гелбрейт вважав, що взагалі оцінювати переваги ринку чи планування не коректно, бо в одних умовах краще виконує свої корисні функції ринок, а в інших слід надавати перевагу плануванню. Питання лише в тому, яка ж ступінь регулювання буде оптимальною [2, с. 20].

Прихильником державного регулювання був відомий англійський економіст Джон Мейнард Кейнс, який ще у 30-ті роки ХХ ст. обґрунтував можливість виведення економіки з депресії та запобігання кризових явищ у майбутньому за рахунок втручання держави у функціонування економіки [3, с. 15; 4, с. 20].

Для країн з перехідною економікою вплив глобалізації може бути руйнівним, оскільки з народно-господарських комплексів можуть "витягуватись" окремі ланцюги, а в країні залишатимуться неповноцінні комплекси та неефективні сектори економіки. Тому їм треба дбати про цілісність економіки та національну безпеку, яка полягає у захищеності "життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави, а також національних цінностей і способу життя від широкого спектра зовнішніх і внутрішніх загроз" [5, с. 14].

Для України проблеми економічної безпеки мають особливе значення ще й тому, що за роки незалежності вона не тільки не поліпшила свої позиції у світовому співтоваристві, а навіть втратила те, що мала після розпаду СРСР. Фахівці відзначають, що країна "проідає" свій виробничий потенціал та природні ресурси, не створюючи нічого нового [6, с. 14]. Тому основним завданням України є перехід до прискореного економічного зростання, а цей процес має бути керованим. Без державного регулювання неможливо здійснити позитивні структурні зміни у народному господарстві, особливо у промисловому комплексі. Ще важче забезпечити взаємодію між суб'єктами господарювання, яка буде спрямована на досягнення загальної мети, а не тільки власних інтересів кожного з них.

Аналіз динаміки кількості суб'єктів державного реєстру підприємств та організацій (ЄДРПОУ) та структури господарського комплексу України за формами власності свідчить про зростання загального обсягу зареєстрованих суб'єктів з 2001 по 2012 рр. у 1,58 рази, збільшення кількості приватних підприємств у 1,5 рази, товариств з обмеженою відповідальністю у 2,1 рази, зменшення кількості державних підприємств на 35 % та акціонерних товариств на 24 %. На початку 2012 р. найбільшу питому вагу займали товариства з обмеженою відповідальністю (35,3 %) та приватні підприємства (21,4 %), на долю акціонерних товариств припадає лише 2,0 % підприємств, а частка державних підприємств складає лише 0,5 % [розраховано за 7, с. 84].

Аналогічна ситуація спостерігається і за регіонами. Частка суб'єктів господарювання зазначених категорій у регіонах Українського Причорномор'я наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Частка суб'єктів ЄДРПОУ за окремими організаційно-правовими формами господарювання (%)*

Суб'єкт ЄДРПОУ	Регіон			
	АР Крим	Миколаївська обл.	Одеська обл.	Херсонська обл.
Приватне підприємство	22,7	22,4	24,4	27,9
Державне підприємство	0,4	1,7	1,1	0,6
Комунальне підприємство	1,8	1,0	0,5	2,2
Акціонерне товариство	2,0	1,9	1,5	1,9
Товариство з обмеженою відповідальністю	24,4	29,8	30,2	17,0

*Розраховано за [8, с. 68–95].

В умовах ринкової економіки частка державних підприємств зменшується але державний сектор залишається і відіграє значну роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни. По-перше, його збереження дозволяє контролювати важливі для економіки або оборони країни галузі, щоб запобігти переходу відповідних підприємств під повний контроль транснаціональних корпорацій (ТНК). По-друге, держава має підтримувати низькорентабельні, капіталомісткі підприємства, що виробляють важливу для суспільства продукцію. Крім того, саме створення нових підприємств державного сектора дозволяє здійснювати міжгалузевий перерозподіл ресурсів, освоювати нові території та забезпечувати їх розвиток завдяки створенню там нових робочих місць, об'єктів інфраструктури [9, с. 163].

Для регулювання діяльності державних підприємств може використовуватись весь комплекс механізмів, методів, інструментів державного регулювання, включаючи засоби прямого адміністративного впливу. Сенс існування державних підприємств у задоволенні суспільних потреб. Тому прибутковість не є основною метою управління а лише підтверджує ефективність використання державних коштів. Держава визначає в законодавчому порядку види діяльності державних підприємств, обсяги виробництва, структуру асортименту, ціни та ін.

Приватні підприємства бажають отримати максимальний прибуток, обирають на власний розсуд вид діяльності, визначають обсяги виробництва, асортимент, цінову політику. Ризик прийняття помилкових рішень дуже високий. Не менше і опір будь-якому втручання у їх діяльність. З огляду на особливості приватного сектора економіки можливість використання всього спектра засобів впливу з боку держави

обмежена. Але приватні підприємства відіграють значну роль забезпеченні економічного розвитку країни, підвищенні її конкурентоспроможності. Вони впливають на всі аспекти сталого розвитку країни. Їх внесок у наповнення бюджету, умови та оплата праці прискорюють або гальмують соціальний розвиток, відношення до оточуючого середовища впливає на стан здоров'я населення, збереження природних ресурсів для наступних поколінь. Оскільки приватні підприємства мають значну свободу дій, вони добре навчилися приховувати свої прибутки, мало піклуються про стан довкілля. Тому державне регулювання діяльності приватних підприємств необхідне, однак має бути менш жорстким але дієвим.

Зловживання адміністративними методами сприяє тінізації економіки, може гальмувати її розвиток.

Позитивно впливає на соціально-економічний розвиток економіки впорядкування суспільних відносин правовими методами, які встановлюють юридичні норми поведінки різних суб'єктів права. Якість правового регулювання впливає на інвестиційну привабливість країни.

Дієвість адміністративних і правових методів суттєво залежить від поваги та довіри населення до влади, особливостей національної культури та свідомості громадян. Нажаль, в Україні спостерігається не тільки низький рівень довіри і поваги до влади, але й зневажливе ставлення до "чужого" майна, природних ресурсів, оточуючого середовища. В своїх діях люди переважно керуються власними інтересами а не суспільними. В таких умовах досягненню позитивного результату у переході до сталого розвитку можуть сприяти соціально-психологічні методи, які ще називають пропагандистськими. Їх сутність полягає в тому "щоб формувати і підтримувати в людей певні переконання, духовні цінності, моральні позиції, психологічні настанови щодо діяльності держави" [10, с. 28].

Більш прийнятні у регулюванні діяльності приватних підприємств економічні методи, які забезпечують опосередкований вплив на суб'єкти господарювання, створюють передумови для ефективної діяльності, участі у реалізації стратегії розвитку країни, регіону за допомогою фінансово-економічних важелів. Найбільш розповсюдженими інструментами економічного регулювання є: бюджетна, грошово-кредитна, податкова, цінова політика, індикативне планування, стимулювання чи обмеження та ін.

Різні методи державного управління взаємопов'язані і мають використовуватись системно. Так, адміністративні методи, які базуються на законодавчо врегульованих державно-управлінських відносинах, можуть використовуватись для регулювання деяких видів економічної діяльності для посилення дії економічних засобів і навпаки. Певні ж економічні заходи доповнюють та підкріплюють дію адміністративних методів, а використання економічних методів у багатьох випадках потребує законодавчої підтримки.

Економічний розвиток країни суттєво залежить від міжнародного співробітництва та відкритості економіки. Необхідно ефективно використовувати потенціал міжнародної кооперації. Бажано, щоб підприємства різних держав співпрацювали на рівних умовах, мали однакову зацікавленість у результатах діяльності та несли спільну відповідальність, чому сприятиме створення спільних підприємств.

Слід відзначити, що для країн, які ще тільки формують ринкову економіку і не досягли необхідної "потужності" свого розвитку, надмірна відкритість економіки може стати загрозою. Недарма навіть такі країни як США, Франція, Японія не дозволяють іноземним інвесторам купувати акції певних галузей, які є пріоритетними у стратегії розвитку або належать до природних монополій.

Суттєвою проблемою економічного розвитку є наявність збиткових підприємств, частка яких за останні роки не зменшується. Так, у 2005 році частка збиткових підприємств усіх видів економічної діяльності становила 34,2 %, у 2010 році вона досягала 41 %. Серед промислових підприємств у 2005 році 36,5 % були збитковими, а у 2010 р. – 40,8. Дещо поліпшилась ситуація у 2011 р. У загальній кількості усіх підприємств збитковими залишалось 34,9 %, серед промислових підприємств – 37,9 % [7, с. 65].

Серед чинників, які зумовлюють збитковість промислових підприємств, є втрата колишніх ринків збуту, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції, вплив на підприємства експортно-орієнтованих видів діяльності зовнішньої кон'юнктури, висока ресурсоемність вітчизняної продукції. Так, у легкій промисловості завдяки недобросовісній конкуренції ринок перенасичений імпортною продукцією, яка у 1,5–2 рази дешевша ніж українська, лише близько 10 % споживання забезпечується продукцією вітчизняного виробництва. Підприємства ж металургійної промисловості змушені продавати свою продукцію заради підвищення її конкурентоспроможності за демпінговими цінами, які нижчі за собівартість продукції [11, с. 129].

Розповсюдженою формою допомоги підприємствам є фінансові преференції у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, але до використання такої форми підтримки вітчизняного виробництва слід підходити обережно з огляду на наслідки її використання. По-перше, прагнення до європейської інтеграції вимагає дотримуватись норм права ЄС щодо надання державної допомоги згідно яким допомога за рахунок державних ресурсів, "яка спотворює конкуренцію або загрожує спотворити конкуренцію, є принципово несумісною зі спільним ринком" [9, с. 219]. По-друге, вона не стимулює пошуку виробниками шляхів поліпшення ситуації, розв'язання власними силами проблеми ресурсоемності виробництва, його збитковості, низької конкурентоспроможності. Бажано надати державній підтримці стратегічного спрямування. Вона має забезпечити умови для перетворення приватних підприємств у рушійну силу сталого розвитку регіонів та всієї країни. Заради зменшення ризику прийняття підприємцями помилкових рішень, орієнтування діяльності підприємств на участь у реалізації стратегічних планів розвитку регіонів доцільно сформувати регіональні інформаційні бази, які сприятимуть:

- прогнозуванню ситуації на зовнішніх ринках;
- визначенню ємності внутрішнього ринку та “вільної” її частки;
- проведенню порівняння своїх досягнень у соціально-економічному розвитку з досягненнями інших виробників;
- аналізу конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- отриманню науково-технічної інформації про новітні технології виробництва відповідної продукції;
- визначенню своєї ролі у забезпеченні реалізації стратегії розвитку регіону;
- ознайомленню з індикативним планом інвестування інноваційного розвитку.

Суттєві зміни у якості продукції, зменшенні витрат на її виробництво можливо здійснити лише на інноваційних засадах. Зараз українські підприємства досягають конкурентних переваг винятково за рахунок факторів виробництва (природні ресурси та дешева робоча сила), а це лише перша стадія набуття конкурентних переваг [11, с. 20]. Друга стадія пов'язана з інвестиціями, третя – з нововведеннями, а четверта – з багатством. На цій стадії важлива готовність суб'єктів господарювання до власного інвестування та залучення інвестицій. Але найбільший вплив на розвиток економіки, технологічний прогрес та соціальне забезпечення населення справляють великі корпорації. Відсутність значної кількості великих корпорацій зумовлює виникнення “європейського парадоксу”, який проявляється у трансформації наукових досліджень європейських країн у технологічні досягнення іноземними фірмами (переважно США) [12, с. 84].

У світовій практиці є досвід переходу від першої стадії зразу до третьої. Ознаки такого переходу є і в колишніх республіках Радянського Союзу. Наприклад, серед підприємств легкої промисловості прикладом ефективних перетворень може бути Тираспільське підприємство ЗАО “Тиротекс”, де в структурі з'явився механічний завод, який виготовляє необхідні для ремонту обладнання деталі, модернізується та навіть виготовляється нове нестандартне обладнання [13].

Україні теж необхідно якнайшвидше перейти до третьої стадії. Тому першочерговим завданням регіонального управління є стимулювання впровадження інновацій, яке має бути цілеспрямованим: інвесторів необхідно зацікавити вкладати кошти у реалізацію пріоритетних проектів; суб'єкти господарювання треба мотивувати впроваджувати інноваційні проекти у виробництво. На думку автора, підвищенню інноваційної активності підприємств сприятимуть: пільгове кредитування інноваційного розвитку; організація співпраці науки, бізнесу, влади та громадськості.

Потребує стимулювання і перехід підприємств до сталого розвитку, зокрема зменшення шкідливого впливу на оточуюче середовище, покращення умов праці, підвищення заробітної плати. Одним із важелів впливу на підприємства може бути пільгове оподаткування при виконанні передбачених програмою регіонального розвитку змін у соціальному та екологічному аспектах діяльності.

Висновки. Забезпечення переходу країни та регіонів до сталого розвитку неможливе без активізації державного регулювання діяльності підприємств не тільки державної але й приватної власності. Але методи впливу на підприємницьку діяльність мають бути переважно економічними та пропагандистськими. Влада має довести, що в змозі допомогти підприємствам підвищувати конкурентоспроможність за рахунок впровадження інноваційних технологій, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу шляхом інформаційного забезпечення, налагодження співпраці з науковцями та громадськістю. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку регіональної системи інформаційного забезпечення підприємницької діяльності та системи стимулювання переходу підприємств до сталого розвитку.

Література

1. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.
2. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 435 с.
3. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – 5-те вид., стереотип. – К. : Знання, 2006. – 213 с.
4. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Д. М. Стеченко. – 3-тє вид., випр. / Д. М. Стеченко. – К. : Знання, 2006. – 262 с.
5. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.
6. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. – К. : Знання, КЦЩ, 2004. – 638 с.
7. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ “Август-Трейд”, 2012. – 559 с.
8. Статистичний збірник “Регіони України”. 2010. – Ч. II / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Держкомстат, 2010. – 805 с.
9. Бодров В. Г. Державне регулювання економіки та економічна політика : навч. посібник / В. Г. Бодров, О. М. Сафронова, Н. І. Балдич. – К. : Академвидав, 2010. – 520 с.

10. Державне регулювання економіки : навч. посібник / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко [та ін.]. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – К. : КНЕУ, 2005. – 440 с.
11. Лютий І. Концепція реформування податкової системи України та конкурентоспроможність національної економіки / І. Лютий, В. Тропіна // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 19–27.
12. Михайловская О. “Европейский парадокс” инновационного развития: уроки для Украины / О. Михайловская // Экономика Украины. – 2006. – № 9. – С. 80–85.
13. Миколайчук Н. С. Роль інновацій у забезпеченні розвитку підприємств текстильної промисловості / Н. С. Миколайчук, Т. А. Стовба, А. Є. Глинська // Вісн. Хмельниц. нац. університету. – 2008. – № 3, т. 1. – С. 163–167.

References

1. Hrytsyak I. A. Yevropeys'ke upravlinnya: teoretyko-metodologichni zasady : monografiya / I. A. Hrytsyak. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.
2. Shvayka L. A. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky : navch. posibnyk / L. A. Shvayka. – К. : Znannya, 2006. – 435 s.
3. Didkivs'ka L. I. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky : navch. posibnyk / L. I. Didkivs'ka, L. S. Holovko. – 5-te vyd., stereotyp. – К. : Znannya, 2006. – 213 s.
4. Stechenko D. M. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky : navch. posibnyk / D. M. Stechenko. – 3-tye vyd., vypr. / D. M. Stechenko. – К. : Znannya, 2006. – 262 s.
5. Predbors'kyi V. A. Ekonomichna bezpeka derzhavy : monografiya / V. A. Predbors'kyi. – К. : Kondor, 2005. – 391 s.
6. Koval'chuk T. T. Ekonomichna bezpeka i polityka: iz dosvidu profesynogo analityka / T. T. Koval'chuk. – К. : Т-во “Znannya”, KShchShch, 2004. – 638 s.
7. Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2011 rik / za red. O. H. Osaulenka. – К. : TOV “Avgust-Treyd”, 2012. – 559 s.
8. Statystychnyy zbirnyk “Regiony Ukrainy”. 2010. – Ch. II / za red. O. H. Osaulenka. – К. : Derzhkomstat, 2010. – 805 s.
9. Bodrov V. H. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky ta ekonomichna polityka : navch. posibnyk / V. H. Bodrov, O. M. Safronova, N. I. Baldych. – К. : Akademydav, 2010. – 520 s.
10. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky : navch. posibnyk / S. M. Chystov, A. Ye. Nykyforov, T. F. Kutsenko [ta in.]. – 2-he vyd., dooprats. i dopov. – К. : KNEU, 2005. – 440 s.
11. Lyutyy I. Kontseptsiya reformuvannya podatkovoyi systemy Ukrainy ta konkurentospromozhnist' natsional'noyi ekonomiky / I. Lyutyy, V. Tropina // Ekonomika Ukrainy. – 2007. – # 8. – S. 19–27.
12. Mikhaylovskaya O. “Evropeyskiy paradoks” innovatsyonnoho razvitiya: uroki dlya Ukrainy / O. Mikhaylovskaya // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – № 9. – S. 80–85.
13. Mykolaychuk N. S. Rol' innovatsiy u zabezpechenni rozvytku pidpryyemstv tekstyl'noyi promyslovosti / N. S. Mykolaychuk, T. A. Stovba, A. Ye. Hlyns'ka // Visn. Khmel'nyts. nats. universytetu. – 2008. – № 3, t. 1. – S. 163–167.

Надіслана/Written: 18.05.2013 р.

Надійшла/Received: 21.05.2013

Рецензент: д.е.н., проф. О. О. Орлов